

παρέχει εἶναι: συμβολική, σχετική με τὰ ἐνδεχόμενα τῆς δράσεως. Ἐπὶ τοῦ νέου ὄθρου ἐπιπέδου τούτου ἡ φιλοσοφία θὰ ὀφείλῃ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐπιστήμην, διὰ νὰ ὑπερθέσῃ ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας γνῶσιν τινα ἄλλου εἴδους, ἣτις δύναται ν' ἀποκληθῇ μεταφυσική. Ἐκ τούτου, σύμπασα ἡ γνῶσις ἡμῶν, ἐπιστημονική ἢ μεταφυσική, μεγαλύνεται. Ἐν τῷ ἀπολύτῳ εἶμεθα, κυκλοφοροῦμεν καὶ ζῶμεν. Ἡ γνῶσις, τὴν ὅποιαν ἔχομεν αὐτοῦ, εἶναι ἀτελής, ἀναμφιδόλως, ἀλλ' ὄχι ἐξωτερική ἢ σχετική. Φθάνομεν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄν ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ, διὰ τῆς συνδυασμένης καὶ προοδευτικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἀπαρνούμενοι οὕτω τὴν πλαστὴν ἐνότητα, τὴν ὅποιαν ἡ νόησις ἐπιβάλλει ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὴν φύσιν, θ' ἀνεύρωμεν ἐν αὐτῇ ἴσως τὴν πραγματικὴν, τὴν ἐσωτέραν καὶ ζωντανὴν ἐνότητα. Διότι ἡ προσπάθεια, τὴν ὅποιαν καταβάλλομεν, ὅπως ὑπερβῶμεν τὴν καθαρὰν νόησιν, μᾶς εἰσάγει εἰς πρᾶγμα τι εὐρύτερον, ὅπου ἡ νόησις ἡμῶν διαγράφεται καὶ ἀπὸ τοῦ ὅπου ἐδέησε ν' ἀποσπασθῇ. Καί, ἐπειδὴ ἡ ὕλη κανονίζεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διανοίας, ἐπειδὴ ὑπάρχει προφανῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀναλογία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγάγῃ τις τὴν μίαν, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν γένεσιν τῆς ἑτέρας. Ὁμοίᾳ προχώρησις ἐδέησε νὰ κόψῃ ταυτοχρόνως ὕλην καὶ διάνοιαν ἀπὸ ἐν ὕφασμα, τὸ ὅποιον τὰς περιείχεν ἀμφοτέρας. Ἐν τῇ πραγματικότητι ταύτῃ θὰ τοποθετηθῶμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πληρέστερον, ἐν ᾧ μέτρῳ θὰ προσπαθῶμεν περισσότερο νὰ ὑπερβῶμεν τὴν καθαρὰν διάνοιαν.

Συγκεντρωθῶμεν, λοιπόν, ἐπὶ ἐκείνου τὸ ὅποιον ἔχομεν τὸ πλεόν διακεκριμένον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὸ ὀλιγώτερον διαπεπαρμένον ὑπὸ τῆς διανοητικότητος. Ζητήσωμεν, εἰς τὰ मुखιαίτατα ἡμῶν αὐτῶν, τὸ σημεῖον, τὸ ὅποιον αἰσθανόμεθα ὡς τὸ ἐσώτατον τῆς ἰδίας ἡμῶν ζωῆς. Τότε καταδυόμεθα ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, ἐν διαρκείᾳ ὅπου τὸ παρελθόν, ἐν πορείᾳ πάντοτε, ὀγκοῦται ἀδιαλείπτως διὰ παρόντος ἀπολύτως νέου. Ἀλλά, ταυτοχρόνως, αἰσθανόμεθα διαστελλομένην, μέχρι τοῦ ἐσχάτου ὁρίου, τὴν ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως ἡμῶν. Χρειάζεται ὅπως, διὰ βίας συστολῆς τῆς προσωπικότητος ἡμῶν ἐφ' ἑαυτῆς, περισυλλέξωμεν

τὸ ἐκχειλίζον παρελθὸν ἡμῶν, ἵνα τὸ ᾧθήσωμεν, συμπαγές καὶ ἀδιαίρετον, εἷς τι παρόν, τὸ ὅποσον θὰ δημιουργήσῃ εἰσαγόμενον ἐν αὐτῷ. Σπανιώταται εἶναι αἱ στιγμαί, καθ' ἃς ἀνευρίσκομεν ἡμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ σημεῖον τούτου· οὐδὲν ἄλλο παρὰ ταυτίζονται μὲ τὰς πραγματικῶς ἐλευθέρως ἐνεργείας ἡμῶν. Καὶ τότε ἀκόμη οὐδέποτε κατέχομεν ὁλόκληρον τὸν ἑαυτὸν μας. Τὸ αἶσθημα ἡμῶν τῆς διαρκείας, θέλω νὰ εἶπω τὸ αἶσθημα τῆς συμπτώσεως τοῦ ἐγὼ μας μεθ' ἑαυτοῦ, ἐπιδέχεται διαβαθμίσεις. Ἄλλ' ὅσον τὸ αἶσθημα εἶναι βαθύτερον καὶ ἢ σύμπτωσις πληρεστέρα, ἐπιτοσοῦτον ἢ ζωή, ἐν ἣ μᾶς ἀποκαθιστῶσι, ὑπερβάλλει τὴν διανοητικότητα, ὑπερβαίνουσα αὐτήν. Διότι ἡ διάνοια ἔχει ὡς οὐσιώδη λειτουργίαν νὰ συνδέῃ τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλο τι προσαρμόσιμον εἰς τὰ πλαίσια τῆς διανοίας, εἰμὴ τὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἐπαναλαμβάνονται. Ἐπὶ τῶν πραγματοκῶν, λοιπόν, στιγμῶν τῆς πραγματικῆς διαρκείας ἡ διάνοια εὐρίσκει ἀναμφιδόλως λαθὴν ἐξ ὑστέρου, ἀνασυνιστῶσα τὴν νέαν κατάστασιν διὰ σειρᾶς ἀπόψεων εἰλημμένων ἔξωθεν ἐπ' αὐτῆς καὶ ὁμοιαζουσῶν, ὅσον τὸ δυνατόν, πρὸς τὸ ἤδη γνωστόν· ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην, ἡ κατάστασις περιλαμβάνει διανοητικότητα ἐνδύναμον, οὕτως εἰπεῖν. Ὑπερβάλλει, ἐν τούτοις, τὴν διανοητικότητα, παραμένει μάλιστα ἀσύμμετρος αὐτῆς, οὔσα ἀδιαίρετος καὶ νέα.

Χαλαρώσωμεν ἤδη τὴν ἐντασιν ἡμῶν καὶ διακόψωμεν τὴν προσπάθειαν ἣτις ᾧθει ἐν τῷ παρόντι τὸ μεγαλύτερον δυνατόν μέρος τοῦ παρελθόντος. Ἐὰν ἡ χαλάρωσις ἦτο πλήρης, δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον οὔτε μνήμη οὔτε βούλησις· τοῦτ' εἰπεῖν ὅτι οὐδέποτε περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀπόλυτον ταύτην παθητικότητα, ἕπως καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ καταστῶμεν ἀπολύτως ἐλεύθεροι. Ἄλλ' εἰς τὸ ὄριον τῶν δύο τούτων καταστάσεων διαδόμενον ὑπόστασιν τινα καμωμένην ἐκ παρόντος ἀδιαλείπτως ἐπαναρχίζοντος—δὲν ὑπάρχει καθόλου πραγματικὴ διάρκεια, οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ στιγμιαῖον θνησκόν καὶ ἀναγεννώμενον ἐπ' ἄπειρον. Αὐτὸ εἶναι ἡ ὑπόστασις τῆς ὕλης; Ὁχι ἐντελῶς, ἀναμφιδόλως, διότι ἡ ἀνάλυσις τὴν ἀποσυνθέτει εἰς στοιχειώδεις κρυσταλλομορφίας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ βραχύτεροι εἶναι ἀσθενεστάτης διαρκείας, σχεδὸν ἐκλειπούσης, ἀλλ' οὐχὶ ἀνυπάρκτου. Δυνατὸν οὐχ ἦττον νὰ εἰκασθῇ ὅτι ἡ φυσικὴ ὑπόστασις κλίνει πρὸς τὴν δευτέραν ταύτην κατάστασιν, ἕπως ἡ ψυχικὴ ὑπόστασις κλίνει πρὸς τὴν πρώτην.

Εἰς τὸ βάθος τῆς «πνευματικότητος» (*) ἀφ' ἐνός, καὶ τῆς «ύλικότητος» μετὰ τῆς διανοητικότητος ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχουσι, λοιπόν, δύο προῶσεις ἀντιθέτου διευθύνσεως καὶ ἡ μετάδασις ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν πρώτην δύναται νὰ γίνῃ δι' ἀναστροφῆς, ἴσως καὶ δι' ἀπλῆς διακοπῆς μάλιστα, ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀναστροφή καὶ διακοπὴ εἶναι δύο ὅροι οὔτινες δέσονται ἐν προκειμένῳ νὰ ληφθῶσιν ὡς συνώνυμοι, ὅπως θὰ καταδείξωμεν διεξοδικῶς ὀλίγον ἀπώτερον. Ἡ εἰκασία αὕτη θὰ βεβαιωθῆ, ἐὰν θεωρηθῶσιν τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐκτάσεως καὶ ὄχι πλέον τῆς διαρκείας μόνον.

Ὅσον περισσότερο λαμβάνομεν συνείδησιν τῆς προόδου ἡμῶν ἐν τῇ καθαρᾷ διαρκείᾳ, ἐπὶ τοσοῦτον αἰσθανόμεθα τὰ διάφορα μέρη τοῦ εἶναί μας νὰ εἰσέρχονται τὰ μὲν εἰς τὰ δὲ καὶ τὴν προσωπικότητα ἡμῶν ὀλόκληρον συγκεντρουμένην εἰς ἓν σημεῖον, ἢ μᾶλλον εἰς μίαν αἰχμήν, ἣτις εἰσχωρεῖ ἐν τῷ μέλλοντι ἐντέμνουσα αὐτὸ ἀκαταπαύστως. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ ἐλευθέρᾳ ζωῇ καὶ ἡ ἐλευθέρᾳ δρᾶσις. Ἀφήσωμεν νὰ μεταδῶμεν εἰς τὸ ἀντίθετον: ἀντὶ νὰ δρῶμεν, ἄς ὀνειροπολήσωμεν. Εὐθύς ἀμέσως τὸ ἐγὼ μας διασκορπίζεται: τὸ παρελθὸν ἡμῶν, τὸ ὅποιον μέχρι τοῦδε συνεσπειροῦτο ἐφ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἀδιαιρέτῳ ὠθήσει ἦν μᾶς μετέδιδεν, ἀποσυντίθεται εἰς μυρία ἀναμνήσεις ἐξωτερικευόμενας τὰς μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰ δέ. Ἀποφεύγουσι νὰ εἰσδύσῃ εἰς ἀλλήλας, ἐν ᾧ μέτρῳ πηγνύνται περισσότερο. Ἡ προσωπικότης ἡμῶν κατέρχεται πάλιν οὕτω πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ διαστήματος. Ἄλλως τε, διέρχεται ἀδιαλείπτως πλησίον αὐτοῦ, ἐν τῇ αἰσθήσει. Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐδῶ ἐπὶ σημείου, εἰς ὃ ἔχομεν ἐν ἄλλῳ ἔργῳ ἐμβαθύνῃ. Περιοριζόμεθα νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι ἡ ἐκτασις ἐπιδέχεται διαβάθμισιν, ὅτι πᾶσα αἰσθησις εἶναι ἐκτατικὴ ἐν τινι μέτρῳ καὶ ὅτι ἡ ἰδέα τῶν ἀνευ ἐκτάσεως αἰσθησεων, τεχνητῶς τοποθετημένων ἐν τῷ διαστήματι, εἶναι ἀπλῆ ἀποψις τοῦ πνεύματος, διεγειρομένη ὑπὸ τινος ἀσυνειδήτου μεταφυσικῆς πολλῶ μᾶλλον, παρὰ ὑπὸ ψυχολογικῆς παρατηρήσεως. Ἀναμφιδόλως, δὲν κάμνομεν παρὰ τὰ πρῶτα βήματα ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ἐκτάσεως, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀφηνώμεθα νὰ προχωρήσωμεν ὅσον περισσότερο δυνάμεθα. Ἄς ὑποθέσωμεν, πρὸς

(1) Spiritualité.

στιγμήν, ὅτι ἡ ὕλη συνίσταται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν κίνησιν ὠθημένην ἀπώτερον καὶ ὅτι τὸ φυσικὸν εἶναι ἀπλῶς ψυχικὸν ἀνεστραμμένον. Θὰ ἐγίνετο τότε κατανοητὸν ὅτι τὸ πνεῦμα ἠσθάνθη ἑαυτὸ ἐν ἀνάσει καὶ ἐκυκλοφόρησε τόσον φυσικῶς ἐν τῷ διαστήματι, ἀφ' ἧς ἡ ὕλη του διήγειρε τὴν σαφεστέραν αὐτοῦ παράστασιν. Τὸ διάστημα τοῦτο εἶχε τὴν παράστασιν ὑπονοουμένην ἐν αὐτῇ τῇ αἰσθήσει ἣν ἐλάμβανε τὸ πνεῦμα τῆς ἐνδεχομένης χαλαρώσεώς του, δηλαδή τῆς δυνατῆς ἐκτάσεώς του. Τὸ ἐπανευρίσκει εἰς τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸ συνέλαθεν ἄνευ αὐτῶν, ἐὰν ἔσχε τὴν φαντασίαν ἀρκούντως ἰσχυρὰν διὰ νὰ ὠθήσῃ μέχρι τῶν ἄκρων τὴν ἀναστροφὴν τῆς φυσικῆς του κινήσεως. Ἄφ' ἑτέρου θὰ ἐξηγοῦμεν οὕτως ὅτι ἡ ὕλη ἐτόνισε περισσότερον τὴν ὕλικότητα αὐτῆς ὑπὸ τὸ βλέμμα τοῦ πνεύματος. Κατ' ἀρχάς, τὸ ἐδοήθησε νὰ κατέλθῃ πάλιν τὴν κλιτὸν αὐτῆς, τοῦ ἔδωκε τὴν ὠθησιν. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἅπαξ ἐξαπολυθέν, ἐξακολουθεῖ. Ἡ παράστασις, τὴν ὅποιαν σχηματίζει τοῦ καθαροῦ διαστήματος, δὲν εἶναι παρὰ τὸ σχῆμα τοῦ τέρματος, εἰς ὃ καταλήγει ἡ κίνησις. Τὸ πνεῦμα, ἅπαξ γινόμενον κάτοχος τῆς μορφῆς τοῦ διαστήματος, μεταχειρίζεται ταύτην ὡς ἀμπίδληστρον, μὲ βρόχους συσφιγγομένους καὶ χαλωμένους κατὰ βούλησιν, τὸ ὅποιον, ριπτόμενον ἐπὶ τῆς ὕλης, τὴν διαιρεῖ ὅπως ἀπαιτοῦσιν αἱ ἀνάγκαι τῆς δράσεως ἡμῶν. Οὕτω, τὸ διάστημα τῆς γεωμετρίας ἡμῶν καὶ ἡ ἐκτατικότης τῶν πραγμάτων παράγονται ἀμοιβαίως, δι' ἀμοιβαίας δράσεως καὶ ἀντιδράσεως τῶν δύο ὄρων, οἵτινες εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας, ἀλλὰ βλίνουσι κατὰ διεύθυνσιν ἀντίστροφον. Οὔτε τὸ διάστημα εἶναι τόσον ξένον εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν, ὅσον φανταζόμεθα, οὔτε ἡ ὕλη εἶναι τόσον πλήρως ἐκτεταμένη ἐν τῷ διαστήματι, ὅπως τὴν παριστῶσιν ἡ διάνοια καὶ αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν.

Ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ πρώτου σημείου ἀλλαχοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον, περιοριζόμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ τελεία ἐκτατικότης θὰ συνίστατο εἰς τελείαν ἐξωτερικότητα τῶν μερῶν, τῶν μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰ δέ, δηλαδή εἰς πλήρη ἀμοιβαίαν ἀνεξαρτησίαν. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ὕλικὸν σημεῖον μὴ ἐπιδρῶν ἐπὶ οἴουδήποτε ἄλλου ὕλικου σημείου. Ἐὰν παρατηρήσῃ τις ὅτι ἐν πρᾶγμα εἶναι πραγματικῶς ἐκεῖ ὅπου δρᾷ, θὰ ἀχθῆ νὰ

εἶπη (ὅπως ὁ Faraday) (1) ὅτι πάντα τὰ ἄτομα εἰσδύουσιν εἰς ἄλληλα καὶ ἕκαστον αὐτῶν πληροῖ τὸν κόσμον. Ἐν παρομοίᾳ ὑποθέσει, τὸ ἄτομον, ἢ γενικώτερον τὸ ὑλικὸν σημεῖον, ἀποβαίνει ἀπλῆ ὄψις τοῦ πνεύματος, εἰς ἣν φθάνει τις συνεχίζων ἀρκούντως μακρὰν τὴν ἐργασίαν (ὅλως σχετικὴν τῆς ἡμετέρας ἰκανότητος δράσεως), δι' ἧς ὑποδιαίρομεν τὴν ὕλην εἰς σώματα. Ἐν τούτοις, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ὕλη ἐπιδέχεται τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην καὶ, ὑποθέτοντες αὐτὴν τεμαχίσιμον εἰς μέρη ἐξώτερα ἀλλήλων, συγκροτοῦμεν ἐπιστήμην ἀρκούντως παραστατικὴν τοῦ πραγματικοῦ. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ἐὰν δὲν ὑπάρχη σύστημα ἐντελῶς μεμονωμένον, ἢ ἐπιστήμη εὕρσκει, ἐν τούτοις, μέσον νὰ κατατάμη τὸ σύμπαν εἰς συστήματα σχετικῶς ἀνεξάρτητα ἀλλήλων καὶ ὅτι οὕτω δὲν διαπράττει αἰσθητὸν σφάλμα. Ἴί σημαίνει τοῦτο, ἂν μὴ ὅτι ἡ ὕλη ἐκτείνεται ἐν τῷ διαστήματι, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἀπολύτως ἔκτασις καὶ ὅτι, θεωρῶν τις αὐτὴν ἀποσυνθέσιμον εἰς μεμονωμένα συστήματα, ἀποδίδων εἰς αὐτὴν στοιχεῖα εὐδιάκριτα, μεταβαλλόμενα τὰ μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰ δέ, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται καθ' ἑαυτὰ («μετατιθέμενα», λέγομεν ἡμεῖς, χωρὶς ν' ἀλλοιοῦνται), ἀπονέμων, τέλος, αὐτῇ τὰς ιδιότητας τοῦ καθαροῦ διαστήματος, μεταφέρεται εἰς τὸ τέρμα τῆς κινήσεως, τῆς ὁποίας αὕτη (ἡ ὕλη) ἀπλῶς τὴν κατεύθυνσιν παριστᾷ;

Ὅ, τι μᾶς φαίνεται τεθὲν ὀριστικῶς ἐν τῇ ὑπερβατικῇ αἰσθητικῇ τοῦ Καντίου εἶναι ὅτι ἡ ἔκτασις δὲν εἶναι ὑλικὴ ιδιότης δυναμένη νὰ παραδληθῇ μὲ τὰς λοιπὰς ιδιότητας. Ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς θερμότητος, τοῦ χρώματος ἢ τῆς βαρύτητος, ὁ λογισμὸς δὲν θὰ ἐργασθῇ ἀορίστως· διὰ νὰ γνωρίσῃ τὰς μετατροπὰς τῆς βαρύτητος ἢ τῆς θερμότητος, θὰ χρειασθῇ νὰ ἀναλάβῃ ἐπαφήν μετὰ τῆς ἐμπειρίας. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον μὲ τὴν ἐννοίαν τοῦ διαστήματος. Ὑποτιθεμένου ὅτι μᾶς παρέχεται ἐμπειρικῶς διὰ τῆς δράσεως καὶ τῆς ἀφῆς, (καὶ ὁ Κάντιος οὐδέποτε τὸ ἠμφισβήτησε), ἔχει τοῦτο τὸ ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ πνεῦμα, ὑπολογίζον ἐπ' αὐτοῦ, διὰ μόνων τῶν δυνάμεών του, σχεδιάζει ἐν αὐτῷ a priori μορφὰς, τῶν ὁποίων θὰ προσδιορίσῃ a priori τὰς ιδιότητας· ἢ ἐμπειρία, μεθ' ἧς δὲν ἐτήρησεν ἐπαφήν, τὸ ἀκολουθεῖ

(1) Faraday, A speculation concerning electric conduction (The Magazine 3rd volume XXIV.

ἐν τούτοις διὰ μέσου τῶν ἀπειρῶν περιπλοκῶν τῶν συλλογισμῶν του καὶ δικαιώνει αὐτοὺς σταθερῶς. Ἴδου τὸ γεγονός. Ὁ Κάντιος τὸ ἔφερεν εἰς πλήρες φῶς. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις τοῦ γεγονότος ὀφείλει νὰ ζητηθῇ, νομίζομεν, δι' ἄλλης, παρ' ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ Κάντιος, μεθόδου.

Ἡ διάνοια, οἷον ὁ Κάντιος μᾶς τὴν παριστᾷ, πλέει ἐν τινὶ ἀτμοσφαίρᾳ ἐκτατικότητος, πρὸς ἣν εἶναι οὕτως ἀδιαχωρίστως ἠνωμένη, ὅπως τὸ ζῶν σῶμα ἐν τῷ ἀέρι, ὃν ἀναπνέει. Αἱ ἀντιλήψεις μας δὲν φθάνουν εἰς ἡμᾶς παρ' ἀφοῦ διέλθωσι διὰ τῆς ἀτμοσφαιρας ταύτης. Ἐκεῖ αὐταὶ διαποτίζονται ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ γεωμετρίας, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἱκανότης ἡμῶν τοῦ νοεῖν οὐδὲν ἄλλο πράττει εἰμὴ ἀνευρίσκει ἐν τῇ ὕλῃ τὰς μαθηματικὰς ιδιότητας, τὰς ὁποίας ἀπέθεσεν ἐκεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἱκανότης μας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι. Οὕτω, πειθόμεθα ὅτι βλέπομεν τὴν ὕλην εὐπειθῶς ὑποτασσομένην εἰς τοὺς συλλογισμοὺς μας· ἀλλ' ἡ ὕλη αὕτη, εἰς ὅ,τι ἔχει τὸ νοητόν, εἶναι ἔργον μας· περὶ τῆς πραγματικότητος «καθ' ἑαυτήν», οὐδὲν γνωρίζομεν καὶ οὐδὲν οὐδέποτε θὰ μάθωμεν, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς δὲν συλλαμβάνομεν παρὰ τὴν διάθλασίν της διὰ μέσου τῶν μορφῶν τῆς ἱκανότητός μας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἐὰν ἰσχυρισθῶμεν ὅτι διαπιστοῦμεν κάτι, ἀμέσως προβάλλει ἡ ἀντίθετος διαπίστωσις, ἐξίσου ἀποδείξιμος, ἐξίσου εὐλόγος καὶ πιθανή· τὸ ἰδεατὸν τοῦ διαστήματος, ἀποδεδειγμένον ἀμέσως διὰ τῆς ἀναλύσεως τῆς γνώσεως, ἀποδεικνύεται καὶ ἐμμέσως διὰ τῶν ἀντινομιῶν, εἰς ἃς ἡ ἐναντία θέσις ἄγει. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἰθύνουσα ἰδέα τῆς Καντιανῆς κριτικῆς. Ἐνέπνευσεν αὕτη εἰς τὸν Κάντιον ἀποφαντικὴν τινὰ ἀνασκευὴν τῶν λεγομένων «ἐμπειρικιστικῶν» θεωριῶν τῆς γνώσεως. Αὕτη εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μας, ὀριστικὴ εἰς ὅ,τι ἀρνεῖται. Ἀλλὰ μᾶς παρέχει, δι' ἐκείνου τὸ ὁποῖον βεβαιοῖ, τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ;

Λαμβάνει αὕτη ὡς δεδομένον τὸ διάστημα, ὡς μίαν μορφήν ὅλως τετελεσμένην τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι—πραγματικὸν ἀπὸ μηχανῆς Θεόν, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἐννοεῖ τις οὔτε πῶς ἀνέκυψε, οὔτε διατὶ εἶναι ὅ,τι εἶναι μᾶλλον παρὰ ἄλλο τι. Λαμβάνει ὡς δεδομένα «πράγματα καθ' ἑαυτά» («ὄντως ὄντα»), περὶ ὧν διατείνεται ὅτι δὲν δυνάμεθα τίποτε γὰρ γνωρίζωμεν· ἐν τίνι δικαιώματι τότε βεβαιοῖ τὴν ἔστω καὶ ὡς «προ-

ὀληματικὴν» ὑπαρξίν αὐτῶν; Ἐὰν ἡ ἀπρόσιτος εἰς τὴν γνῶσιν πραγματικότητος προβάλλῃ εἰς τὴν ἱκανότητά μας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι αἰσθητὴν τινὰ διαφορότητα, ἱκανὴν νὰ καταχωρηθῇ ἐν αὐτῇ ἀκριβῶς, δὲν εἶναι αὕτη, ἐξ αὐτοῦ τούτου, γνωστὴ ἐν μέρει; Καί, ἐμβαθύνοντες εἰς τὴν καταχώρησιν ταύτην, δὲν θὰ ἀχθῶμεν, ἐπὶ τίνος σημείου τουλάχιστον, νὰ ὑποθέσωμεν μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ πνεύματος ἡμῶν προκατεστημένην τινὰ συμμετρίαν—ὑπόθεσις δύσκολος τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Κάντιος δίκαιον νὰ θελήσῃ νὰ τὴν παρέλθῃ; Κατὰ βάθος, ὁ Κάντιος ἠναγκάσθη νὰ λάθῃ ὡς δεδομένον ὅπως τετελεσμένον τὸ διάστημα, ἐπειδὴ δὲν διέκρινε βαθμοὺς ἐν τῇ ἐκτατικότητι—ἐξ οὗ τὸ ζήτημα πῶς «ἡ αἰσθητὴ διαφορότης» προσαρμόζεται ἐν αὐτῷ. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἐνόμισε τὴν ὕλην ἐξ ὀλοκλήρου ἀνεπτυγμένην εἰς μέρη ἀπολύτως ἐξώτερα ἀλλήλων· ἐντεῦθεν αἱ ἀντινομίαι, ἡ θέσις καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν ὁποίων εὐκόλως βλέπει τις ὅτι προϋποθέτουσι τὴν ἐντελῆ σύμπτωσιν τῆς ὕλης μετὰ τοῦ γεωμετρικοῦ διαστήματος καὶ αἵτινες ἐκλείπουσιν, ἀφ' ἧς παύσῃ τις ἐπεκτείνων εἰς τὴν ὕλην, ὅ,τι εἶναι ἀληθὲς περὶ τοῦ καθαροῦ διαστήματος. Ἐντεῦθεν, τέλος τὸ συμπέρασμα ἔτι ὑπάρχουσι τρεῖς αἱρέσεις, καὶ τρεῖς μόνον, μεταξὺ τῶν ὁποίων νὰ ἐκλέξωμεν διὰ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως: ἢ τὸ πνεῦμα ρυθμίζεται πρὸς τὰ πράγματα, ἢ τὰ πράγματα ρυθμίζονται πρὸς τὸ πνεῦμα, ἢ πρέπει νὰ ὑποτεθῇ μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ πνεύματος μυστηριώδης τις συμφωνία.

Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὑπάρχει καὶ τετάρτη αἵρεσις, τὴν ὁποίαν δὲν φαίνεται νὰ ἐσυλλογίσθη ὁ Κάντιος—πρῶτον διότι δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὸ πνεῦμα ὑπερβαίνει τὴν διάνοιαν, ἔπειτα (καὶ κατὰ βάθος εἶναι τὸ ἴδιον) διότι δὲν ἀπέδιδεν εἰς τὴν διάρκειαν ἀπόλυτον ὑπόστασιν, θέσας α priori τὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὸ διάστημα. Ἡ λύσις αὕτη συνίσταται, ἐν πρώτοις, εἰς τὸ θεωρεῖν τὴν διάνοιαν ὡς εἰδικὴν λειτουργίαν τοῦ πνεύματος, ἐστραμμένην οὐσιαστικῶς πρὸς τὴν ἀδρανῆ ὕλην, καὶ ἔπειτα εἰς τὸ διαπιστώνειν ὅτι οὔτε ἡ ὕλη προσδιορίζει τὴν μορφήν τῆς διανοίας, οὔτε ἡ διάνοια ἐπιβάλλει τὴν μορφήν τῆς εἰς τὴν ὕλην, οὔτε ἡ ὕλη καὶ ἡ διάνοια ἐρρυθμίσθησαν ἢ μὲν πρὸς τὴν δέ, διὰ—δὲν γνωρίζω τίνος—προκατεστημένης συμφωνίας, ἀλλ' ὅτι προδευτικῶς ἡ διάνοια καὶ ἡ ὕλη προσηρμόσθησαν ἢ μίαν

πρὸς τὴν ἄλλην, διὰ νὰ σταματήσωσι τέλος εἰς κοινήν τινα μορφήν. Ἡ προσαρμογὴ αὕτη, ἄλλως τε, συνετελέσθη ὅλως φυσικῶς, διότι αὕτη αὕτη ἢ ἀναστροφὴ τῆς αὐτῆς κινήσεως εἶναι ἢ δημιουργοῦσα ταυτοχρόνως τὴν διανοητικότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν υλικότητα τῶν πραγμάτων.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡ γνῶσις, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδουσι περὶ τῆς ὕλης ἢ ἀντίληψίς μας ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀφ' ἑτέρου, μᾶς φαίνεται ὡς κατὰ προσέγγισιν ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ὄχι ὡς σχετικῆ. Ἡ ἀντίληψις ἡμῶν, τῆς ὁποίας ὁ ρόλος εἶναι νὰ διαφωτίσῃ τὰς ἐνεργείας μας, ἐπιχειρεῖ κατὰ τμησίν τινα τῆς ὕλης, ἥτις θὰ εἶναι πάντοτε πολὺ σαφῆς, πάντοτε ὑποτεταγμένη εἰς τὰς πρακτικὰς ἀπαιτήσεις, πάντοτε ἀναθεωρητέα συνεπῶς. Ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν, ἥτις τείνει νὰ λαμβάνῃ τὴν μαθηματικὴν μορφήν, αὐξάνει περισσότερο ἀφ' ὅσον πρέπει τὴν ἐκτατικότητα τῆς ὕλης· τὰ σχήματα λοιπὸν αὐτῆς θὰ εἶναι γενικῶς πολὺ ἀκριβῆ καὶ ἐξ ἄλλου πάντοτε ἐπανορθώσιμα. Διὰ νὰ εἶναι ὀριστικὴ μία ἐπιστημονικὴ θεωρία, θὰ ἐχρειάζετο ὅπως τὸ πνεῦμα δύναται νὰ ἐγκολπωθῇ συλλήδον τὴν ὁλότητα τῶν πραγμάτων καὶ νὰ τὰ τοποθετήσῃ ἀκριβῶς τὰ μὲν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ δέ· ἀλλὰ, πραγματικῶς, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ θέτωμεν τὰ προβλήματα ἐν πρὸς ἑν, μὲ ὄρους, οἵτινες, ἐξ αὐτοῦ τούτου, εἶναι ὄροι προσωρινοί, εἰς τρόπον ὥστε ἡ λύσις ἐκάστου προβλήματος θὰ ὀφείλῃ ἐπ' ἀπειραν νὰ διορθοῦται διὰ τῆς λύσεως ἥτις θὰ δοθῇ εἰς ἐπόμενα προβλήματα, καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, εἶναι σχετικὴ τῆς ἐνδεχομένης τάξεως καὶ ἢν ἐτέθησαν ἐκ περιτροπῆς τὰ προβλήματα. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν καὶ ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ, δεόν νὰ θεωρῶμεν ὡς συμβατικὴν τὴν ἐπιστήμην. Ἀλλ' ἡ συμβατικότης εἶναι *de facto*, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ὄχι *de jure*. Κατ' ἀρχὴν, εἰς τὴν θετικὴν ἐπιστήμην προσφέρεται αὕτη αὕτη ἢ πραγματικότης, ἀρκεῖ ἡ θετικὴ ἐπιστήμη νὰ μὴ ἐξέλθῃ τῆς ἰδίας αὐτῆς περιοχῆς, ἥτις εἶναι ἡ ἀδρανῆς ὕλη.

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις, οὕτω θεωρουμένη, ἐξυψοῦται. Εἰς ἀντιστάθμισμα, ἡ θεωρία τῆς γνώσεως ἀποβαίνει ἐγχείρημα ἀπείρως δύσκολον καὶ ὑπερβαῖνον τὰς δυνάμεις τῆς καθαρᾶς διάνοιας. Δὲν ἀρκεῖ πλέον, πράγματι, νὰ προσδιορίσωμεν, δι' ἀναλύσεως συνετῶς διεξαγομένης, τὰς κατηγορίας τῆς νοήσεως. Πρόκειται νὰ τὰς παραγάγωμεν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ διάστημα θὰ

ἐχρειάζεται, ὅπως, διὰ προσπάθειας τινὸς sui generis τοῦ πνεύματος, παρακολουθήσωμεν τὴν πρόοδον ἢ μάλλον τὴν ἀναδρομὴν, τοῦ ἔξω-ἐκτατικοῦ ὑποδιχζομένου εἰς ἐκτατικότητα. Ἐπίσης, τοποθετούμενοι κατ' ἀρχάς ὅσον τὸ δυνατόν ὑψηλότερον ἐν τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν συνειδήσει, διὰ τὸ ἀρεθῶμεν κατόπιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ πέσωμεν, ἔχομεν τὸ αἶσθημα ὅτι τὸ ἐγώ μας ἐκτείνεται εἰς ἀδρανεῖς ἀναμνήσεις, ἐξωτερικευόμενας, τὰς μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὰς δέ, ἀντὶ νὰ τείνωμεν πρὸς ἀδιαίρητόν τι καὶ δρῶν βούλεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ μία ἀρχή. Ἡ συνειδήσις ἡμῶν, σκιαγραφοῦσα τὴν κίνησιν, μᾶς δεικνύει τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς καὶ μᾶς φέρει νὰ δίδωμεν τὴν δυνατότητα συνεχίσεως αὐτῆς μέχρι τέλους· δὲν προχωρεῖ ἐπίσης καὶ αὕτη τόσον μακρὰν. Εἰς ἀντιστάθμισμα, εἰάν θεωρήσωμεν τὴν ὕλην, ἣτις κατ' ἀρχάς μᾶς φαίνεται συμπίπτουσα μετὰ τοῦ διαστήματος, εὐρίσκομεν ὅτι, ὅσον περισσότερο ἢ προσοχὴ ἡμῶν προσηλοῦται ἐπ' αὐτῆς, ἐπὶ τοσοῦτον τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἐλέγομεν παρατεθειμένα ἀπλῶς τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, εἰσέρχονται· τὰ μὲν ἐντὸς τῶν δέ, ἐκάστου αὐτῶν ὑφισταμένου τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὅλου, τὸ ὁποῖον τῷ εἶναι συνεπῶς παρὸν τρόπον τινά. Οὕτως, ἐν ᾧ ἐκτυλίσσεται ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ διαστήματος, ἡ ὕλη δὲν καταλήγει ἐντελῶς ἐκεῖ· ἐξ οὗ δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι· οὐδὲν ἄλλο παρὰ συνεχίζει πολὺ μακρότερον τὴν κίνησιν τὴν ὁποῖαν ἡ συνειδήσις ἠδύνατο νὰ σκιαγραφή ἐν ἡμῖν εἰς κατάστασιν γενέσεως. Κρατοῦμεν ἕθεν τὰ δύο ἅκρα τῆς ἀλύσεως, καίτοι δὲν κατωρθώσαμεν νὰ συλλάβωμεν τοὺς ἄλλους κρίκους. Θὰ μᾶς διαφεύγῃ πάντοτε; Πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ φιλοσοφία, οἷαν τὴν ὀρίζομεν, δὲν ἔχει ἀκόμη λάδη πλήρη συνειδήσιν ἑαυτῆς. Ἡ φυσικὴ κατανοεῖ τὴν ρόλον τῆς, ὅταν ᾤθῃ τὴν ὕλην ἐν τῇ διευθύνσει τῆς ἐκτατικότητος· ἀλλ' ἡ μεταφυσικὴ κατενόησε τὸν ἰδικὸν τῆς ρόλον, ὅταν ἠκολούθει ἀπλῶς τὰ βήματα τῆς φυσικῆς μετὰ τὴν χιμαιρικὴν ἐλπίδα ὅτι· θὰ προχωρήσῃ μακρότερον ἐν τῇ αὐτῇ διευθύνσει; Ἴδιον αὐτῆς ἔργον δὲν θὰ ἦτο, τουναντίον, νὰ ἀνέλθῃ τὴν κλιτύν, τὴν ὁποῖαν ἡ φυσικὴ κατέρχεται, ν' ἀναγάγῃ τὴν ὕλην εἰς τὴν γένεσίν τῆς καὶ νὰ συγκροτήσῃ προδευτικῶς μίαν κοσμολογίαν, ἣτις θὰ ἦτο, εἰάν δύναται οὕτω νὰ λεχθῇ, ψυχολογία ἀνάστροφος; Πάν ὅ,τι φαίνεται **θετικὸν** εἰς τὸν φυσικὸν καὶ τὸν γεωμέτρην (i) ἀπέδαινε, ἀπὸ τῆς νέας ταύ-

της ἀπόψεως, διακοπή ἢ ἀναστροφή τῆς ἀληθοῦς θετικότητος, ἢ ὅποια θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρισθῆ ψυχολογικῶς.

Βεβαίως, ἐάν τις θεωρήσῃ τὴν θαυμασίαν τάξιν τῆς μαθηματικῆς, τὴν τελείαν ἁρμονίαν τῶν ἀντικειμένων, περὶ τῶν ὁποίων ἀσχολεῖται, τὴν σταθερὰν λογικὴν τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων, τὴν βεβαιότητα, τὴν ὅποιαν ἔχομεν ὅτι, ὅσηδῆποτε καὶ ἐν εἶναι ἡ διαφορότης καὶ ἡ πολυπλοκὴ τῶν συλλογισμῶν ἡμῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, θὰ περιπίπτωμεν πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, θὰ διστάσῃ νὰ ἴδῃ, εἰς τοσοῦτον θετικῆς ἐπιφάσεως ἰδιότητος, ἐν ἀρνητικὸν σύστημα, τὴν ἀπουσίαν μᾶλλον παρὰ τὴν παρουσίαν ἀληθοῦς πραγματικότητος. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι ἡ διάνοια ἡμῶν, ἣτις διαπιστώνει τὴν τάξιν ταύτην καὶ τὴν θαυμάζει, κανονίζεται πρὸς τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως τῆς ἀποληγούσης εἰς τὴν ὑλικότητα καὶ τὴν ἐκτατικότητα τοῦ ἀντικειμένου τῆς. Ὅσον μεγαλυτέραν πολυπλοκὴν θέτει, ἀναλύουσα τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς ἡ διάνοια, τόσον περισσότερον περίπλοκος εἶναι ἡ τάξις, τὴν ὅποιαν εὐρίσκει ἐν αὐτῷ. Καὶ ἡ τάξις αὕτη καὶ ἡ πολυπλοκὴ αὕτη τῆς καθιστῶσι ἀναγκάως τὸ ἀποτέλεσμα θετικὴν τινὰ πραγματικότητα τῆς ἰδίας μὲ αὐτὴν κατευθύνσεως.

Ὅταν εἰς ποιητῆς μοῦ ἀναγινώσκῃ τοὺς στίχους του, δύναμαι νὰ ἐνδιαφερθῶ ἀρκετὰ δι' αὐτόν, ἵνα εἰσδύσω εἰς τὴν σκέψιν του, νὰ καταχωρηθῶ ἐντὸς τῶν αἰσθημάτων του, νὰ ἀναζητήσω τὴν ἀπλὴν κατάστασιν, τὴν ὅποιαν οὗτος διεσκόρπισεν εἰς φράσεις καὶ λέξεις. Διατελῶ τότε εἰς συμπάθειαν μὲ τὴν ἔμπνευσίν του, παρακολουθῶ ἐκ μίας συνεχοῦς κινήσεως, οἷα εἶναι καὶ αὕτη αὕτη ἡ ἔμπνευσις, μίαν πρᾶξιν ἀδιαίρετον. Ἦδη, ἀρκεῖ νὰ ἐλαττώσω τὴν προσοχήν μου, νὰ χαλαρώσω ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐν ἔμοι τεταμένον, ἵνα οἱ ἤχοι, βυθισμένοι ἕως τότε ἐν τῇ ἐννοίᾳ, μοῦ παρουσιασθῶσι διακεκριμένως ἐν τῇ ὑλικότητί των. Δὲν ἔχω τίποτε νὰ προσθέσω πρὸς τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ ἀφαιρέσω κάτι. Ἐν ᾧ μέτρῳ θὰ ἐνδίδω, οἱ διαδοχικοὶ ἤχοι θὰ ἀτομικεύωνται περισσότερον· ὅπως αἱ φράσεις ἀποσυνετέθησαν εἰς λέξεις, οὕτως αἱ λέξεις θὰ διαιρεθῶσιν εἰς συλλαβὰς, τὰς ὁποίας θ' ἀντιλαμβάνωμαι ἐκ περιτροπῆς. Προχωρήσωμεν ἔτι πέραν, πρὸς τὸ ὄνειρον: θὰ διαι-

ρεθῶσι τὰ γράμματα, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν δέ, καὶ θὰ τὰ ἴδω νὰ παρε-
 λαύνωσι, συμπεπλεγμένα, ἐπὶ ἐνὸς φύλλου φανταστικοῦ χάρτου.
 Θὰ θαυμάσω τότε τὴν ἀκρίβειαν τῶν συμπλεγμάτων, τὴν θαυμα-
 σίαν διάταξιν τῆς παρατάξεως, τὴν ἀκριβῆ καταχώρησιν τῶν
 γραμμάτων ἐν ταῖς συλλαδαῖς, τῶν συλλαβῶν ἐν ταῖς λέξεσι
 καὶ τῶν λέξεων ἐν ταῖς φράσεσιν. Ὅσον περισσότερο προχωρῶ
 ἐν τῇ ὁλῶς ἀρνητικῇ διευθύνσει τῆς χαλαρώσεως, ἐπὶ τοσοῦτον
 θὰ δημιουργῶ ἔκτασιν καὶ πολυπλοκὴν· ὅσον περισσότερο πάλιν
 αὐξάνεται ἡ πολυπλοκὴ, ἐπὶ τοσοῦτον θαυμασιωτέρα θὰ μοῦ
 φέρεται ἡ τάξις, ἣτις ἐξακολουθεῖ νὰ βασιλεύῃ, ἀκράδαντος,
 μεταξύ τῶν στοιχείων. Ἐν τούτοις, ἡ πολυπλοκὴ αὐτὴ καὶ αὐτῆς
 ἡ ἔκτασις οὐδὲν τὸ θετικὸν περιστῶσιν· ἐκφράζουσι κατωτέρω-
 τητα τοῦ βούλεσθαι. Καὶ ἀφ' ἑτέρου, πρέπει ἡ τάξις ν' αὐξάνη
 μετὰ τῆς πολυπλοκῆς, ἀφοῦ δὲν εἶναι παρὰ μία ὄψις αὐτῆς· ὅσον
 περισσότερο ἀντιλαμβάνεται τις συμβολικῶς μέρη ἐν ἀδιαιρέτω
 τινὶ ὁλῶ, ἐπὶ τοσοῦτον αὐξάνει, ἀναγκαίως, ὁ ἀριθμὸς τῶν σχέσεων,
 τὰς ὁποίας ἔχουσι τὰ μέρη μεταξύ των, ἀφοῦ τὸ αὐτὸ ἀδιαιρέτον
 τοῦ πραγματικοῦ ὅλου ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπερίπταται τῆς αὐξούσης
 πολλαπλότητος τῶν συμβολικῶν στοιχείων, εἰς ἣν ἡ διασκορπισίς
 τῆς προσοχῆς τὸ ἀποσυνέθεσε. Μία παραβολὴ αὐτοῦ τοῦ εἶδους
 θὰ καταστήσῃ νοητόν, ἐν τινὶ μέτρῳ, πῶς ἡ αὐτὴ ἐπίσχεσις τῆς
 θετικῆς πραγματικότητος, ἡ αὐτὴ ἀνκτροφὴ κάποιας ἀρχικῆς
 κινήσεως, δύναται νὰ δημιουργήσῃ ταυτοχρόνως τὴν ἔκτασιν ἐν
 τῷ διαστήματι καὶ τὴν θαυμαστὴν τάξιν, τὴν ὁποῖαν ἡ μαθητι-
 ματικὴ ἡμῶν ἀνακαλύπτει ἐν αὐτῷ. Ὑπάρχει, ἀναμφιδόλως, ἐν
 προκειμένῳ, αὕτη ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο περιπτώσεων: δι-
 αί λέξεις καὶ τὰ γράμματα ἐφευρέθησαν διὰ θετικῆς τινος προ-
 σπαθείας τῆς ἀνθρωπότητος, ἐνῶ τὸ διάστημα προβάλλει αὐτο-
 μάτως, ὅπως προβάλλει τὸ ὑπόλοιπον μιᾶς ἀφαιρέσεως, ἀπαξ
 δοθέντων δύο ἀριθμῶν. (1) Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν

(1) Ἡ παραβολὴ ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ ἀναπτύσσει τὸ περιεχόμενον
 τοῦ ὄρου «λόγος», οἷον τὸν ἐννοεῖ ὁ Πλωτίνος. Διότι ἀφ' ἐνός ὁ «λόγος»
 τοῦ φιλοσόφου τούτου εἶναι μία δύναμις γενεσιουργὸς καὶ ἐξαγγελτικὴ, ἐπο-
 ψις ἢ ἀπόσπασμα τῆς «ψυχῆς», καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁμιλεῖ ὁ Πλωτίνος περὶ
 τῆς λέξεως «λόγος» ὡς περὶ ὁμίλης. Γενικώτερον, ἡ σχέσις, τὴν ὁποῖαν
 καθιστῶμεν ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ, μεταξύ τῆς «ἐκτάσεως» καὶ τῆς
 «διάταξεως», ὁμοιάζει, ἀπὸ τινῶν ἀπόψεων, πρὸς τὴν σχέσιν, ἣν ὑποθέτει
 ὁ Πλωτίνος (εἰς τὰς ἀναπτύξεις, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ ἐμπνευσθῇ ὁ Καναϊσσοῦ)

ἄλλην περίπτωσιν, ἢ ἐπ' ἄπειρον πολυπλοκὴ τῶν μερῶν καὶ ἡ τελεία μεταξὺ αὐτῶν συναρμογὴ ἐδημιουργήθησαν συγχρόνως ὑπὸ τινος ἀναστροφῆς, ἣτις, κατὰ βάθος, εἶναι διακοπή, δηλαδή, μείωσις τῆς θετικῆς πραγματικότητος.

Ὅλαι αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς διανοίας ἡμῶν τείνουσιν εἰς τὴν γεωμετρίαν, ὡς πρὸς τέρμα, εἰς ὃ ὅλαι εὐρίσκουσι τὴν ὀλοσχερῆ αὐτῶν τελείωσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ γεωμετρία ταῖς εἶναι ἀναγκαίως προγενεστέρα (ἄφου αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται οὐδέποτε θὰ καταλήξωσι νὰ ἀνασυστήσωσι τὸ διάστημα καὶ δὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ἄλλως εἰμὴ νὰ τὸ λάβωσιν ὡς δεδομένον), εἶναι προφανές ὅτι τὸ μέγα ἐλατήριον τῆς διανοίας, τὸ κινουῦν αὐτήν, εἶναι λανθάνουσα τις γεωμετρία, μόνιμος εἰς τὴν παράστασιν ἡμῶν τοῦ διαστήματος. Θὰ πεισθῆ τις περὶ τούτου ἐξετάζων τὰς δύο οὐσιώδεις λειτουργίας τῆς διανοίας, τὴν ἰκανότητα τοῦ παράγειν καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ ἐπάγειν (*).

Ἄς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς παραγωγῆς. Ἐὸ αὐτὸ κίνημα, δι' οὗ χαράσσω ἓν σχῆμα ἐν τῇ διαστάσει, παράγει καὶ τὰς ιδιότητες αὐτοῦ: εἶναι αὗται ὄραται καὶ ἄπται ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ κινήσει· αἰσθάνομαι, βλέπω ἐν τῇ διαστάσει τὴν σχέσιν τοῦ ὀρισμοῦ πρὸς τὰς ἀκολουθίας του, τῶν λημμάτων πρὸς τὸ συμπέρασμα. Ὅλαι αἱ ἄλλαι συλλήψεις, τῶν ὁποίων ἡ ἐμπειρία μου διεγείρει

ὅταν ἐθεώρει τὴν ἔκτασιν, ὄχι ἀναμφιβόλως μίαν ἀναστροφήν τοῦ ἀρχικοῦ ὄντος, ἀλλ' ἐξασθένεισιν τῆς οὐσίας του, ἓνα ἐκ τῶν τελευταίων σταθμῶν τῆς προχωρήσεως. Ἴδε ἰδίως Ἐγγεῶδων IV βιβλίον, III κεφαλ. 9—11 ἐδ. καὶ III βιβλ. VI κεφάλαιον 17—18. Πλὴν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία δὲν εἶδεν ὅποια συνέπειαι προέκυπτον ἐκ τούτου διὰ τὰ μαθηματικά, διότι ὁ Πλωτῖνος, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, μετέδραλε τὰς μαθηματικὰς ὑποστάσεις εἰς ἀπολύτους πραγματικότητας. Πρὸ παντὸς ἀφέθη γ' ἀπατηθῆ ἐκ τῆς ὀλοσχερῆς ἐξωτερικῆς ἀναλογίας μεταξὺ τῆς διαρκείας καὶ τῆς ἐκτάσεως. Ἐπραγματεύθη τὴν πρώτην, ὅπως εἶχε πραγματευθῆ καὶ τὴν δευτέραν, θεωρῶν τὴν μεταβολὴν ὡς ὑποβίβασιν τοῦ ἀναλλοιώτου, τὸ αἰσθητὸν ὡς ἔκπτωσιν τοῦ νοητοῦ. Ἐντεῦθεν προέκυψεν, ὡς θὰ δεῖξωμεν ἐν τῇ ἐπομένῳ κεφαλαιῷ, μία φιλοσοφία, ἣτις παρεγνώρισε τὴν πραγματικὴν λειτουργίαν καὶ τὸ πραγματικὸν στάδιον τῆς διανοίας.

(*) *deduire* καὶ *induire* ἐξ ὧν *deduction* καὶ *induction* (παραγωγή καὶ ἐπαγωγή=μορφαι συλλογισμοῦ, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ ἔλου πρὸς τὰ μέρη, καὶ ἡ δευτέρα ἀπὸ τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον.

τὴν ἰδέαν δὲν εἶναι παρὰ ἐν μέρει ἀνχουστήσιμοι, a priori ἔ-
 ἔρισμός, λοιπόν, θὰ εἶναι ἀτελής καὶ αἰ παραγωγαί, ὅπου θὰ
 εἰσέλθουν αἱ ἔννοιαι αὐταί, ὅσον στενῶς καὶ ἂν συγκρικοῦται τὸ
 συμπέρασμα πρὸς τὰ λήμματα, θὰ μετέχῃ τῆς ἀτελείας ταύτης.
 Ἄλλ' ὅταν χαράσσω χονδροειδῶς ἐπὶ τῆς ἄμμου τὴν βᾶσιν ἐνός
 τριγώνου καὶ ἀρχίζω νὰ σχηματίζω τὰς δύο γωνίας τῆς βάσεως,
 γνωρίζω, κατὰ τρόπον ἀσφαλῆ, καὶ κατανοῶ ἀπολύτως ὅτι, ἐὰν αἱ
 γωνίαι αὐταὶ εἶναι ἴσαι καὶ αἱ πλευραὶ ἐπίσης εἶναι ἴσαι, τοῦ
 σχήματος δυναμένου τότε ν' ἀναστραφῇ ἐφ' ἑαυτοῦ, χωρὶς οὐδὲν νὰ
 εὑρεθῇ μετηλλαγμένον. Τὸ γνωρίζω αὐτὸ πολὺ πρὶν μάθω γεωμε-
 τρίαν. Οὕτω, προγενεστέρως τῆς κατ' ἐπιστήμην γεωμετρίας, ὑπάρ-
 χει φυσικῇ τις γεωμετρία, τῆς ὁποίας ἡ σαφήνεια καὶ ἡ προφά-
 νεια ὑπερβαίνουσι τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν προφάνειαν τῶν ἄλλων
 παραγωγῶν. Ἀφορῶσιν αὐταὶ τὰς ποιότητας καὶ ὄχι τὰ μεγέθη.
 Σχηματίζονται λοιπόν, ἀναμφιδόλως, ἐπὶ τοῦ προτύπου τῶν πρῶ-
 τῶν καὶ ὀφείλουσι νὰ ἀρύωνται τὴν ἰσχύν των ἐκ τοῦ ὅτι, ὑπὸ
 τὸ ποιόν, βλέπομεν συγκεχυμένως τὸ μέγεθος νὰ διαφαίνεται.
 Σημειώσωμεν ὅτι: τὰ ζητήματα τῆς θέσεως καὶ τοῦ μεγέθους εἶναι
 τὰ πρῶτα τὰ ὁποῖα τίθενται εἰς τὴν ἐνεργητικότητα ἡμῶν, εἶναι
 ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἢ ἐξωτερικευμένη εἰς ὁράσιν διάνοια λύει πρὶν
 ἢ ἐμφανισθῆ καὶ ἢ ἔλλογος διάνοια. Ὁ ἄγριος γνωρίζει καλύ-
 τερον τοῦ πεπολιτισμένου νὰ ἐκτιμᾷ τὰς ἀποστάσεις, νὰ προσδιο-
 ρίζῃ μίαν διεύθυνσιν, νὰ ἐνθυμεῖται ἀπὸ μνήμης τό, συχνάκις
 πολύπλοκον, σχεδίασμα τοῦ δρόμου τὸν ὁποῖον διέτρεξε, καὶ νὰ
 ἐπανέρχεται οὕτως, κατ' εὐθείαν γραμμὴν, εἰς τὴν ἀφετηρίαν
 του. (1) Ἐὰν τὸ ζῶον δὲν παράγῃ ἐκπεφρασμένως, ἐὰν δὲν σχη-
 ματίζῃ ἐκπεφρασμένως ἔννοιαν, ἀναπαριστᾷ οὐχ ἥττον ἓν ὁμογε-
 νὲς διάστημα. Δὲν δύνασθε νὰ λάβητε ὡς δεδομένον τὸ διάστημα
 τοῦτο, χωρὶς νὰ εἰσαγάγητε, ἐν ταυτῶ, ἐνδύναμόν τινα γεωμε-
 τρίαν, ἥτις θὰ ὑποβιβασθῆ, ἐξ ἐχυτῆς εἰς λογικὴν.

Ὅλη ἡ ἀποστροφή τῶν φιλοσόφων πρὸς τὸ θεωρῆσαι ἀπὸ
 τῆς πλευρᾶς ταύτης τὰ πράγματα, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ λο-
 γικὴ ἐργασία τῆς διανοίας παριστᾷ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν
 θετικὴν προσπάθειαν τοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἐὰν ἐννοῶσι διὰ τῆς
 πνευματικότητος πορείαν τινὰ πρὸς τὰ πρόσω, πρὸς δημιουργίας

(1) Bastian. «Le cerveau», Παρίσι, 1892, volume I, σελ. 166—170.

πάντοτε νέας, πρὸς υπερβάσματα ἀσύμμετρα τῶν λημμάτων καὶ ἀπροσδιόριστα ἐν σχέσει πρὸς αὐτά, θὰ ὀφείλωσι νὰ εἰπωσι περὶ μιᾶς παραστάσεως ἣτις κινεῖται μετὰ τῶν σχέσεων τοῦ ἀναγκαιού προσδιορισμοῦ, διὰ μέσου τῶν λημμάτων τὰ ἑποῖα περιεῖχον ἐκ τῶν προτέρων τὸ συμπέρασμα των, ὅτι ἀκολουθεῖ διεύθυνσιν ἀντίστροφον τῆς διευθύνσεως τῆς ὑλικότητος. Ὅ,τι φαίνεται, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διανοίας, ὡς προσπάθεια εἶναι καθ' αὐτὸ ἐγκατάλειψις. Καὶ ἐνῶ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς διανοίας, εἶναι σφάλμα διαλληλίας τὸ νὰ ἐξάγεται αὐτομάτως ἐκ τοῦ διαστήματος ἡ γεωμετρία καὶ ἐκ τῆς γεωμετρίας πάλιν νὰ ἐξάγεται ἡ λογική, τουναντίον, ἐὰν τὸ διάστημα εἶναι τὸ ἔσχατον τέρμα τῆς χαλαρωτικῆς κινήσεως τοῦ πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ τὸ διάστημα, χωρὶς νὰ τεθῶσιν οὕτως ἡ λογική καὶ ἡ γεωμετρία, αἵτινες εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς τροχιάς τῆς ὁποίας ἡ καθαρὰ ἐκτατικὴ ἐνόρασις εἶναι τὸ τέρμα.

Δὲν ἔχει ἀρκούντως σημειωθῆ πρόσον ἢ ἰσχὺς τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀσθενῆς ἐν ταῖς ψυχολογικαῖς καὶ ἠθικαῖς ἐπιστήμασι. Ἐκ μιᾶς προτάσεως ἐπαληθευομένης ὑπὸ τῶν γεγονότων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθῶσιν ἐνταῦθα ἀκολουθίαι ἐπαληθεύσιμοι, εἰμὴ μέχρι τινὸς σημείου, ἐν μέτρῳ τινί. Μετ' οὗ πολὺ, χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐπίκλησις πρὸς τὴν εὐθυκρισίαν, δηλαδὴ πρὸς τὴν συνεχῆ ἐμπειρίαν τοῦ πραγματικοῦ, ὅπως ἐγκλίνη τὰς παραχθείσας ἀκολουθίας καὶ τὰς ἐπικάμψῃ κατὰ μῆκος τῶν ἀνακαμπῶν τῆς ζωῆς. Ἡ παραγωγή δὲν ἐπιτυγχάνει ἐν τοῖς ἠθικοῖς πράγμασιν, εἰμὴ μεταφορικῶς, οὕτως εἶπεῖν, καὶ ἐν τῷ ἀκριβεῖ μέτρῳ καθ' ὃ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐπιδεκτικὸν μεταφορᾶς εἰς φυσικόν, θέλω νὰ εἶπω ἐκφράσιμον εἰς ἐκτατικὰ σύμβολα. Ἡ μεταφορὰ δὲν βάλνει ποτὲ πολὺ μακρὰν, ὅπως ἡ καμπύλη δὲν συγχέεται ἐπὶ μακρὸν μετὰ τῆς ἐφαπτομένης τῆς. Πῶς νὰ μὴ καταπλαγῇ τις ἀπὸ τὸ περίεργον καὶ παράδοξον μάλιστα ὅπερ ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς παραγωγῆς; Ἴδου ἐν καθαρὸν ἐγχείρημα τοῦ πνεύματος ἐπιτελούμενον διὰ μέσου τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος. Φαίνεται ὅτι, ἐὰν θὰ ἔμελλε νὰ αἰσθάνεται τὸ πνεῦμα κάπου ἑαυτὸ εἰς τὸ στοιχεῖόν του καὶ νὰ ἐξελίσσεται ἐν ἀνέσει, τοῦτο θὰ συνέδρανε μετὰ τῶν πραγμάτων τοῦ πνεύματος, ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ πνεύματος. Καὶ ὅμως οὐδόλως συμβαίνει οὕτως. Ἐκαὶ ἀκριδῶς τὸ πνεῦμα εὐρίσκεται ἀμέσως εἰς τὸ τέλος τοῦ

ἐνειλήματός του. Τουναντίον, εἰς τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φυσικὴν, ὅπου ἔχομεν ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ πράγματα ἐξώτερα ἡμῶν, ἡ παραγωγή εἶναι πανίσχυρος! Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ ἐμπειρία εἶναι, ἀναμφιδόλως, ἀναγκαῖαι ἐνταῦθα, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀρχὴν, δηλαδὴ ν' ἀνακαλύψωμεν τὴν ἀποψιν ὑφ' ἣν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν τὰ πράγματα· ἀλλὰ, κυριολεκτικῶς, κατὰ λίαν εὐτυχῆ συγκυρίαν κατέστη δυνατόν νὰ εὑρεθῇ ἀμέσως αὕτη καὶ ἀφ' ἧς κατέχει τι τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐκτείνει ἀρκούντως μακρὰν ἀκολουθίαν, τὰς ὁποίας πάντοτε θὰ ἐπαληθεύῃ ἡ ἐμπειρία. Ἐἴ ἄλλο νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου, εἰμὴ ὅτι ἡ παραγωγή εἶναι ἐνέργεια κανονιζομένη ἐπὶ τῶν διαδημάτων τῆς ὕλης, ἀντιγεγραμμένη ἐπὶ τῶν κινήτων συναρθρώσεων τῆς ὕλης, σιωπηρῶς τέλος διδομένη μετὰ τοῦ διαστήματος τοῦ ἀνέχοντος τὴν ὕλην; Ἐφόσον αὕτη κυλινδεῖται ἐν τῷ διαστήματι ἢ ἐν τῷ ἐκτατικευμένῳ χρόνῳ, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀφήνεται νὰ προχωρῇ. Ἐκείνη ἣτις παρεμβάλλει εἰς αὐτὴν προσκόμματα εἶναι ἡ **διάρκεια**.

Ἡ παραγωγή δὲν βαίνει, λοιπόν, ἄνευ ὑστεροβουλίας τινός τῆς ἐκτατικῆς ἐνοράσεως (διαισθήσεως). Ἀλλὰ τὸ ἴδιον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς ἐπαγωγῆς. Βεβαίως, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ σκεφθῶμεν γεωμετρικῶς, οὔτε νὰ σκεφθῶμεν καθόμου διὰ νὰ ἀναμένωμεν ἐκ τῶν αὐτῶν προϋποθέσεων τὴν ἐπαλάληψιν τοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Ἡ συνείδησις τοῦ ζώου ἤδη ἐπιτελεῖ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν καί, ἀνεξαρτήτως πάσης συνειδήσεως, αὐτὸ τοῦτο τὸ ζῶν σῶμα εἶναι ἤδη συγκεκριημένον νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῶν διαδοχικῶν καταστάσεων, ἐν αἷς εὑρίσκειται, τὰς ὁμοιότητος αἰτίνας τὸ ἐνδιαφέρουν καὶ ν' ἀπαντᾷ οὕτως εἰς τὰς διεγέρσεις δι' ἀρμοδίων ἀντιδράσεων. Ἀλλ' ὑπάρχει ἀπόστασις μετὰ μίαν μηχανικῆς προσδοκίας καὶ μηχανικῆς ἀντιδράσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐπαγωγῆς, ἣτις εἶναι ἐγχείρημα διανοητικόν. Αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ὑπάρχουσιν αἰτία καὶ ἀποτελέσματα καὶ ὅτι τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἀκολουθοῦσι τὰ αὐτὰ αἰτία. Ἦδη, ἐὰν ἐμβαθύνῃ τις εἰς τὴν διπλὴν ταύτην πεποίθησιν, ἰδοὺ τί εὑρίσκει: Ἐπάγει αὕτη, ἐν πρώτοις, ὅτι ἡ πραγματικότης εἶναι ἀποσυνθέσιμος εἰς ομάδας, αἰτίνας πραγμα-